

PREVENCIJA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE I MLADIH OSOBA SA INTELEKTUALNIM POTEŠKOĆAMA U RAZVOJU

SOCIAL EXCLUSION PREVENTION OF CHILDREN AND YOUTH WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT PROBLEMS

ABSTRACT Social exclusion is a process in which certain individuals are pushed to the margins of the society and prevented from participating in social flows with full capacities. Social exclusion of children and youth is a very complex phenomenon influenced by social, cultural, social and economic factors. Exclusion may arise as a result of poverty or a lack of basic knowledge and opportunities for lifelong learning or may be result of discrimination. The degree of exclusion indicates to what extent individuals are excluded from certain groups of society. Absolute exclusion refers to the complete absence of chances to access specific resources, while relative exclusion represents a reduced chance of engaging in quality services, resources and development processes. All forms of abuse or violence greatly affect or undermine the physical and personal integrity of the child and prevent optimum development. The main purpose of this paper is to point out the prevention, as well as the basic indicators of social exclusion. Absolute exclusion would be a combination of objective and subjective factors, where objective factors comprising a combination of two or more distribution dimensions and at least one-dimensional. Subjective factors involve subjective assessment of participation in social life. Absolutely excluded are materially deprived, having limited opportunities for social participation, and they themselves feel that they are not fully socialized. Social exclusion in Bosnia And Herzegovina comes from a number of factors, such as: war and post-traumatic injury, poverty, psychological problems, inadequate system – social protection, inability to access specialized institutions that nurture essential mental hygiene principle, lack of human and material capacities. Social exclusion becomes a problem if one is socially excluded in several aspects and dimensions, and if the involvement has relatively more permanent character. All forms of abuse or violence greatly affect or undermine the physical and personal integrity of the child and prevent optimum development. The main purpose of this paper is to point out the prevention, as well as the basic indicators of social exclusion.

Key words: social exclusion, children, young people, intellectual difficulties, development.

APSTRAKT Socijalna isključenost je proces u kome su određeni pojedinci gurnuti na margine društva i spriječeni da svojim punim kapacitetima učestvuju u društvenim tokovima. Socijalna isključenost djece i mladih jeste složena i kompleksna pojava na koju utiču društveni, kulturološki, socijalni i ekonomski faktori. Isključenost može nastati kao posljedica siromaštva ili nedostatka osnovnih znanja i mogućnosti za doživotno učenje ili može biti rezultat diskriminacije. Step en isključenosti ukazuje u kojoj mjeri su pojedinci isključeni iz pojedinih oblasti društva. Apsolutna isključenost se odnosi na potpuno odsustvo šansi da se pristupi određenim resursima, dok relativna isključenost predstavlja smanjene šanse da se uključi u kvalitetne usluge, resurse i razvojne procese. Svi oblici zloupotrebe, nasilja, zlostavljanja, u velikoj mjeri ugrožavaju ili narušavaju fizički i lični integritet djeteta i onemogućavaju optimalni razvoj. Glavna intencija rada se ogleda u tome da se ukaže na prevenciju, kao i na osnovne dimenzije i indikatore socijalne isključenosti.

Ključne riječi: socijalna isključenost, djeca, mladi, intelektualne poteškoće, razvoj.

Uvod

Strah od nepoznatog, neupućenost, predrasude, ponekad i pretjerana briga, sputavaju ljude u odnosu prema svojim sugrađanima koji imaju neko funkcionalno, tjelesno ili čulno oštećenje. Svako od nas može doprinijeti da se osjećaju prihvaćenim i korisnim članovima društva.

Istorijski gledano, odnos društvene zajednice prema osobama sa tjelesnim i funkcionalnim oštećenjima bio je nehuman, čak surov. U Staroj Grčkoj su gluvonijeme osobe prinošene kao žrtve bogovima. Spartanci su osobe sa mentalnim i fizičkim oštećenjima bacali u more, a Stari Rimljani, čuveni po svom pravu, gluovima su u početku osporavali nasljedstvo. Mnogobrojne su zajednice u prošlosti, u kojima se poštovala riječ seoskih vračara i gatara, kao krivca za elementarnu nepogodu proglašavale mještane sa mentalnim oštećenjem. Slični varvarizmi i getoizacija dešavali su se i kasnije. I danas nije rijetkost da u neprosvjećenom narodu preovlada sujevjerje i da se osoba sa oštećenjem proglasi krivcem za nesreće i stihije, tako da je socijalna isključenost određenih pripadnika nekog društva iz njegovih tokova ozbiljan problem i izazov s kojima se suočavaju i savremena društva.

Po svojim idejnim korijenima pojam socijalne isključenosti ima odlike postmodernog naučnog i društvenog fenomena, jer u fokus stavlja problem društvene segregacije, pluralizma realnosti, u vremenu legitimnih različitosti, kao i pitanje uključenosti pojedinaca i grupa u procese socijalne integracije (Milosavljević, Jugović, 2009: 33). Neki autori smatraju da je pojam socijalne isključenosti samo nov po nazivu, jer se uglavnom odnosi i podrazumijeva dosadašnje nazive kao što su marginalizacija, diskriminacija, i sl. Danas se govori o osam tipova socijalne isključenosti:

1. Isključenost s obzirom na ekonomski status,
2. Isključenost s obzirom na porodičnu strukturu,
3. Isključenost s obzirom na identifikaciju,
4. Isključenost s obzirom na starost,
5. Isključenost s obzirom na počinjena krivična djela,
6. Isključenost s obzirom na obrazovanje,
7. Isključenost s obzirom na zdravstveno stanje i
8. *Isključenost s obzirom na invaliditet – osobe s tjelesnim i senzornim invaliditetom, te osobe sa mentalnim/intelektualnim poteškoćama* (Milosavljević, Jugović, 2009: 40 – 41)¹.

Osobe ometene u razvoju predstavljaju specifičnu društvenu grupu jer ih povezuju zajedničke karakteristike u pogledu postojanja višestrukih životnih teškoća, odnosa društva i zajednice prema njima, raznih društvenih prepreka te socijalnih i zdravstvenih rizika. Zajedničke odlike osoba ometenih u razvoju, koji ih prate kroz život su: *društvena inferiornost, društvena segregacija, stigmatizacija, predrasude, marginalizacija.*

---

¹ Prema UNDP, 2007.

Transparentnost socijalnog isključivanja osoba ometenih u razvoju u Bosni i Hercegovini

Pojam socijalne isključenosti još uvijek nije jasno određen, kao ni teorijski definisan i empirijski potvrđen. Prema shvatanju Milanke Miković, socijalnu isključenost djeteta s intelektualnim teškoćama moguće je odrediti kao kontinuirani proces kojim se ova populacija sistemski stavlja u nepovoljan, diskriminirajući položaj po osnovu invalidnosti, odnosno onesposobljenja, kako u javnim, npr. obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom sistemu, tako i u društvenim institucijama, npr. sopstvenoj porodici, čime joj je onemogućeno adekvatno učešće u životu zajednice (Miković, 2011).

Socijalna isključenost obuhvata zajedničke i individualne resurse pod čim se podrazumijeva društvena distanciranost ili izolovanost, odbacivanje, ponižavanje, nedostatak mreže društvene podrške i osporavanje učestvovanja. Socijalna isključenost je u određenom smislu aktivna, jer postoje sile ili agensi koji je pokreću. Ona je takođe i relativna u odnosu na kontekst. Nepoštovanje, diskriminisanje i degradacija u tom smislu djeluju podjednako kao i siromaštvo definisano finansijskim ograničenjima (UNDP, 2007).

Prema mišljenju različitih profila stručnjaka, dijete s intelektualnim teškoćama pripada skupu djece s teškoćama u duševnom razvoju, psihički ometena djeca, djeca s mentalnom retardacijom, djeca sa mentalnim onesposobljenjem i djeca sa ispod prosječnim intelektualnim funkcionisanjem. Milanka Miković navodi da se intelektualne teškoće djeteta određuju zavisno od utvrđenog stepena, kao znatno otežano uključivanje djeteta u zajednicu, odnosno društveni život. Stepent utvrđenih intelektualnih teškoća u praksi se direktno veže za ostvarivanje različitih prava ove populacije, posebno iz oblasti socijalne zaštite i obrazovanja, pri čemu se nerijetko zanemaruje činjenica da ni jedna kategorija djece sa intelektualnim teškoćama ne čini homogenu grupu, jer se unutar iste kategorije djeca razlikuju ne samo po individualnim potrebama, nego i po osobinama ličnosti, porodičnim prilikama, opštim mogućnostima osposobljavanja za samostalan život i obrazovanje (Miković, 2011).

Prema shvatanju Atkinsona, društvena isključenost razlikuje tri elementa: relativnost – odnosi se na određeno društvo, u određenom mjestu i vremenu; djelovanje – određeni akteri izazivaju određene vrste društvene isključenosti; dinamiku – manifestovanje jednog oblika društvene isključenosti izazvano je i povezano je s više drugih dimenzija (Atkinson, 1998). U širem teorijskom smislu, socijalna isključenost uključuje četiri aspekta: široki raspon nejednakosti; isključeni već žive u slabije razvijenim, bezperspektivnim geografskim područjima; socijalna isključenost zbog životnih okolnosti (invaliditet, bolest, samohrano roditeljstvo i slično); dinamika društvenih promjena (Šporer, 2004).

Socijalna isključenost predstavlja proces kojim se određeni pojedinci „odguruju“ na rub društva te ih se, zbog njihovog siromaštva, neposjedovanja osnovnih vještina i znanja, te nemogućnosti cjeloživotnog učenja ili zbog diskriminacije, sprečava da u cijelosti sudjeluju. Ovo ih udaljava od mogućnosti

zapošljavanja, stvaranja dohotka i obrazovanja kao i od socijalnih i mreža koje postoje unutar zajednice. Tako oni imaju malo mogućnosti pristupa moći i tijelima zaduženim za odlučivanje te se često osjećaju nemoćnim i u nemogućnosti da na bilo koji način utiču na odluke koje se direktno tiču njihovog svakodnevnog života (Brozek, 2009).

U okviru socijalne isključenosti se izdvajaju dimenzije i indikatori. Oni pomažu da se ukaže na glavne posljedice koje dovode do socijalne isključenosti.

Tabela br. 1: Dimenzije i indikatori socijalne isključenosti

	Dimenzije	Indikatori
Distribucijske (materijalne)	Tržište rada; životne potrebe; dohodak; obrazovanje; stambeni uslovi; zdravlje	Dugotrajna nezaposlenost; neadekvatni životni standard; osjećaj nesigurnosti; loše zdravstveno stanje
Relacijske (participativne)	Socijalne veze; politička participacija; anomija porodični status	Nema bliskih prijatelja; ograničene šanse za kontakt sa ljudima; odsustvo interesa za politiku; politički pesimizam; osjećaj usamljenosti; samački život; raspad porodice
Dugoročna perspektiva	Razvoj životnih uslova u određenom periodu	Loši životni uslovi u posljednjih nekoliko godina
Subjektivna perspektiva	Subjektivna percepcija ličnosti	Zadovoljstvo šansom za participaciju u društvenom životu; osjećaj isključenosti iz društva

Izvor: Šućur, Z., 2004., str 10–12

Iz priložene tabele možemo zaključiti da su glavni indikatori koji dovode do socijalne isključenosti sljedeći: dugotrajna nezaposlenost, neadekvatni životni standard, osjećaj nesigurnosti, loše zdravstveno stanje, nemanje bliskih prijatelja, ograničene šanse za kontakt sa ljudima, odsustvo interesa za politiku, politički pesimizam, osjećaj usamljenosti, samački život, raspad porodice, loši životni uslovi, zadovoljstvo šansom za participaciju u društvenom životu, osjećaj isključenosti iz društva. Svi ovi indikatori su u korelaciji sa dimenzijama koje se dijele u četiri grupe: Distribucijske (tržište rada, životne potrebe, dohodak, obrazovanje, stambeni uslovi, zdravlje); Relacijske (Socijalne veze, politička participacija, anomija porodični status); Dugoročna perspektiva (razvoj životnih uslova u određenom periodu); Subjektivna perspektiva (subjektivna percepcija ličnosti).

U Bosni i Hercegovini malo ili gotovo ništa nije učinjeno da se podigne svijest kod lokalnih vlasti, medija, ali i stanovništva o neophodnosti socijalnog uključivanja, odnosno, inicijativa na izradi adekvatnih analiza, strategija i konkretnih koraka za prevazilaženje problema. U uslovima kada privreda Bosne i Hercegovine nazaduje (pad BDP-a, smanjenje iznosa doznaka iz inostranstva, smanjenje produktivnosti realnog sektora, smanjenje priliva u budžete na svim nivoima, povećanje broja nezaposlenih, postojanje budžetskog deficita, sve veći

administrativni aparat bez povećanja kvaliteta usluga stanovništvu, itd.), visokih političkih tenzija i atmosfera neizvjesnosti, realna je pretpostavka da se svakodnevno povećava broj socijalno marginaliziranog (isključenog) stanovništva (Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, 2012).

U BiH socijalna isključenost ima sljedeće specifične karakteristike:

- zakašnjela i nedovoljna spoznaja o problemu socijalne isključenosti;
- odsustvo adekvatne društvene reakcije na problem socijalne isključenosti;
- masovniji obim i snažniji intenzitet pojave koja već poprima oblik epidemije i izaziva sekundarne posljedice za mentalno zdravlje marginaliziranih osoba/grupa;
- „novo siromaštvo”
- specifična etiologija (posljedice rata, loše vođena i nedovršena tranzicija, te određene kulturološke karakteristike) (Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, 2012).

Takođe, svakodnevni problemi sa kojima se suočavaju, odnosno oblasti u kojima je najvidljivija socijalna isključenost osoba ometenih u razvoju ili intelektualnim poteškoćama jesu sfere obrazovanja, zaposlenja, stanovanja, komunikacije, kulture. Vrlo često djeca i mladi sa intelektualnim poteškoćama dolaze iz porodica sa sociopatološkim obilježjima, poput porodica slabog socio-ekonomskog stanja, dezintegriranih porodica, porodica u kojima je prisutno nasilničko ponašanje, alkoholizam, nebriga i nezainteresovanost za djecu, a često i sami znaju postati žrtve porodičnog nasilja. Postojeće društvene prilike vrlo često pogoduju i razvoju odedenog oblika devijacija kod ovih osoba, kao što su agresija, devijacije povlačenja i adaptivne devijacije (kriminal, prostitucija, prosjačenje, skitničenje, besposličarenje i kocka).

Da bi se sve ono na neki način preduprijedilo, danas se osobe sa tjelesnim i funkcionalnim smetnjama profesionalno osposobljavaju, o socijalnom modelu pristupa osobama sa posebnim potrebama se mnogo govori, ali već pomenute društvene prilike ne idu na ruku većini stanovništva, a posebno osobama iz ove grupacije.

Najveći problem sa kojim se susreću osobe ometene u razvoju jeste nezaposlenost. Prema podacima Međunarodne organizacije rada ove osobe su 2 ili 3 puta više nezaposlene od drugih iz grupacije nezaposlenih. Poslodavci nerado zapošljavaju osobe ometene u razvoju, a ako im se to ipak i posreći, minimalne su šanse za njihovo napredovanje, stručno usavršavanje, a uz to imaju i slabija primanja. To je i više nego dovoljno razloga da bi se tim licima na neki način obezbijedila neka od vrsti pomoći, kako bi zadovoljili primarne ljudske potrebe. Pozivajući se na različite zakonske okvire i norme, počevši od Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, preko Konvencije UN o pravima djeteta, u BiH osobe ometene u razvoju ili sa intelektualnim poteškoćama, ostvaruju pravo socijalne zaštite iz više izvora, od entiteskih, kantonalnih, opštinskih tijela, preko NVO sektora (Miković, Bašić, 2013). Shodno navedenom, u nastavku

ćemo dati prikaz broja maloljetnih i punoljetnih korisnika socijalne zaštite prema kategorijama, polu i starosnim grupama u Bosni i Hercegovini.

Tabela br. 2: Maloljetni korisnici prema kategorijama, polu i starosnim grupama u 2015. godini²

Kategorija korisnika	Ukupno	Starost					
		Ispod 7 godina	7–14	15–16	17–18		
Category of beneficiary	Total	Age					
		under 7 years	7–14	15–16	17–18		
Lica sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju	Svega	15.335	2765	5946	3.763	2.861	All
	Muški	8.426	1461	3142	2.093	1.730	Males
	Ženski	6.909	1304	2804	1.670	1.131	Females
Sa oštećenjem vida <i>With visual impairment</i>	svega	868	161	307	223	177	All
	muški	450	80	150	114	106	Males
	ženski	418	81	157	109	71	Females
Sa oštećenjem sluha	svega	852	191	301	214	146	All
	muški	440	91	158	111	80	Males
	ženski	412	100	143	103	66	Females
Sa poremećajem u glasu i govoru <i>With voice and speech impediments</i>	svega	1.000	228	383	223	166	All
	muški	538	121	197	120	100	Males
	ženski	462	107	186	103	66	Females
Fizički invalidna lica <i>Physically disabled persons</i>	svega	2.521	533	889	630	469	All
	muški	1.322	266	439	328	289	Males
	ženski	1.199	267	450	302	180	Females
Mentalno zasotala lica <i>Mentally disabled persons</i>	svega	4.390	728	1.862	998	802	All
	muški	2.409	400	1.001	542	466	Males
	ženski	1.981	328	861	456	336	Females
Sa poremećajima u ponašanju i ličnosti	svega	909	72	200	337	300	All
	muški	579	37	101	217	224	Males
	ženski	330	35	99	120	76	Females
Sa kombinovanim smetnjama <i>With combined handicaps</i>	svega	4.795	852	2.004	1.138	801	All
	muški	2.688	466	1.096	661	465	Males
	ženski	2.107	386	908	477	336	Females
Lica društveno neprihvatljivog ponašanja	svega	6.395	348	1.420	2.227	2.400	All
	muški	4.292	167	834	1.497	1.794	Males
	ženski	2.103	181	586	730	606	Females
Sklon skitnji <i>Inclined to vagrancy</i>	svega	906	81	328	295	202	All
	muški	454	43	173	116	122	Males
	ženski	452	38	155	179	80	Females
Sklon prosjačenju <i>Inclined to begging</i>	svega	1.453	231	529	401	292	All
	muški	696	95	244	194	163	Males
	ženski	757	136	285	207	129	Females
Sklon prostituciji <i>Inclined to prostitution</i>	svega	155	-	16	64	75	All
	muški	26	-	1	18	7	Males
	ženski	129	-	15	46	68	females

Iz priložene tabele možemo vidjeti da maloljetnih korisnika socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini u 2015. godini ima ukupno 15335. Najveći broj korisnika je uzrasta od 7 do 14 godina, njih 5946. Više je muških za 1517 u odnosu na ženske korisnike. Najveći broj korisnika je sa društveno neprihvatljivim ponašanjem, njih 6395, zatim slijede lica sa kombinovanim smetnjama 4795 i mentalno zaostala lica 4390. U sve tri navedene kategorije više je korisnika muškog pola za ukupno 3198 korisnika. Najmanji broj korisnika je onih što su skloni prostituciji, njih 155. U ovoj kategoriji više je korisnika ženskog pola za 123 u odnosu na muški pol, dok je najizraženija starosna dob od 17 do

² Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Preuzeto sa: http://www.bhas.ba/tematski-bilteni/TB_Socijalna%20zastita%202010-2015_S_ENG_web.pdf Datum pristupa: 8.3.2019.

18 godina. Zanimljivo je primijetiti da je najveći broj korisnika sa društveno neprihvatljivim ponašanjem uzrasta od 17 do 18 godina, njih 2400, sa kombinovanim smetnjama najviše je korisnika od 7 do 14 godina, njih 2004, te korisnika mentalno zaostala lica najviše je iz kategorije od 7 do 14 godina, njih 1862. Pored navedenog, bitno je naglasiti i ostale kategorije koje koriste socijalnu zaštitu: sa oštećenjem vida 868, sa oštećenjem sluha 852, sa poremećajem u glasu i govoru 1000, fizički invalidna lica 2521, sa poremećajima u ponašanju ličnosti 909, skloni skitnji 906, skloni prosjačenju 1453. U navedenim kategorijama više je korisnika muškog pola za 449 u odnosu na ženski pol, dok je najveći broj korisnika uzrasta od 7 do 14 godina.

Tabela br. 3: Punoljetni korisnici prema kategorijama, polu i starosnim grupama u 2015. godini³

Kategorija korisnika	Ukupno	Starost							
		18-21	22-26	27-45	46-59	60-65	65+		
Category of beneficiary	Total	Age							
		18-21	22-26	27-45	46-59	60-65	65+		
128634	svoga	417.732	30.564	45.938	82.735	91.886	81.266	85.343	All
UKUPNO	muški	206.114	15.697	22.698	40.145	47.106	39.164	41.304	Males
TOTAL	ženski	211.618	14.867	23.240	42.590	44.780	42.102	44.039	Females
Korisnici subvencioniranih troškova	svoga	11.841	590	756	1.937	2.691	2.568	3.299	All
	muški	6.284	393	384	895	1.568	1.313	1.731	Males
	ženski	5.557	197	372	1.042	1.123	1.255	1.568	Females
Lica sa smetnjama u psihičkom ili fizičkom razvoju	svoga	40.919	3.344	4.427	9.042	8.628	6.261	9.217	All
	muški	20.995	1.848	2.254	4.718	4.479	3.269	4.427	Males
	ženski	19.924	1.496	2.173	4.324	4.149	2.992	4.790	Females
S oštećenjem vida <i>With visual impairment</i>	svoga	3.536	248	378	531	678	678	1.023	All
	muški	1.818	150	203	259	365	353	488	Males
	ženski	1.718	98	175	272	313	325	535	Females
S oštećenjem sluha <i>With hearing impairment</i>	svoga	2.682	194	266	560	541	500	621	All
	muški	1.414	105	145	281	287	273	323	Males
	ženski	1.268	89	121	279	254	227	298	Females
S poremećajima u glasu i govoru <i>With voice and speech impediments</i>	svoga	1.032	159	143	254	185	154	137	All
	muški	585	88	82	134	115	87	79	Males
	ženski	447	71	61	120	70	67	58	Females
Fizički invalidna lica <i>Physically disabled persons</i>	svoga	15.155	907	1.122	2.178	3.279	2.709	4.960	All
	muški	7.335	500	590	993	1.630	1.350	2.272	males
	ženski	7.820	407	532	1.185	1.649	1.359	2.688	Females
Mentalno nedovoljno razvijena lica	svoga	10.128	858	1.235	3.302	2.409	1.204	1.120	All
	muški	5.471	444	573	1.870	1.300	691	593	Males
	ženski	4.657	414	662	1.432	1.109	513	527	Females
Sa poremećajima u ponašanju i ličnosti <i>Disorders</i>	svoga	1.713	231	409	450	257	216	150	All
	muški	961	143	233	251	141	106	87	Males
	ženski	752	88	176	199	116	110	63	Females
Sa kombinovanim smetnjama <i>With combined handicaps</i>	svoga	6.673	747	874	1.767	1.279	800	1206	All
	muški	3.411	418	428	930	641	409	585	Males
	ženski	3.262	329	446	837	638	391	621	Females
Lica društveno neprihvatljivog ponašanja	svoga	9.236	1.467	1.817	2.687	1.917	865	483	All
	muški	6.668	892	1.266	1.994	1.451	671	394	Males
	ženski	2.568	575	551	693	466	194	89	females

³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Preuzeto sa: http://www.bhas.ba/tematski-bilteni/TB_Socijalna%20zastita%202010-2015_S_ENG_web.pdf Datum pristupa: 8.3.2019.

Iz priložene tabele možemo vidjeti da punoljetnih korisnika socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini u 2015. godini ima ukupno 417732. Najveći broj korisnika je uzrasta od 46 do 59 godina, njih 91886. Više je ženskih za 5504 u odnosu na muške korisnike. Najveći broj korisnika je sa smetnjama u psihičkom ili fizičkom razvoju, njih 40919, zatim slijede fizički invalidna lica 15155 i korisnici subvencioniranih troškova 11841. U sve tri navedene kategorije više je korisnika muškog pola za ukupno 1313 korisnika. Najmanji broj korisnika je sa poremećajima u glasu i govoru, njih 1032. U ovoj kategoriji više je korisnika muškog pola za 138 u odnosu na ženski pol, dok je najizraženija starosna dob od 27 do 45 godina. Zanimljivo je primijetiti da je najveći broj korisnika sa smetnjama u psihičkom ili fizičkom razvoju uzrasta od 65 i više godina, njih 9217, fizički invalidnih lica najviše je korisnika sa 65 i više godina, njih 4960, te korisnika subvencioniranih troškova najviše je iz kategorije sa 65 i više godina, njih 3229. Pored navedenog, bitno je naglasiti i ostale kategorije koje koriste socijalnu zaštitu: sa oštećenjem vida 3536, sa oštećenjem sluha 2682, mentalno nedovoljno razvijena lica 10128, sa poremećajima u ponašanju ličnosti 1713, sa kombinovanim smetnjama 6673, lica društveno neprihvatljivog ponašanja 9236. U navedenim kategorijama više je korisnika muškog pola za 5518 u odnosu na ženski pol, dok je najveći broj korisnika uzrasta od 27 do 45 godina.

Ozbiljnost pristupu ovoj veoma važnoj oblasti za sve osobe koje imaju smetnje duševnog zdravlja, ali i kvalitetnijem radu profesionalaca iz oblasti mentalnog zdravlja i kojima se osobe sa poteškoćama mentalnog zdravlja uglavnom obraćaju, vidljiv je uz snažnu i kvalitetnu podršku postojećim i osnivanju novih korisničkih udruženja, koja su od važnosti za sigurnost, podršku i pomoć osobama sa intelektualnim poteškoćama. Svi profili koji se na neki način bave ovom problematikom, moraju raditi na redukciji stigme osoba ometenim u razvoju jer, kao što je poznato iz brojnih istraživanja, a i kroz istoriju čovječanstva, stigma koja je vezana za neprihvatanje različitosti i bliska diskriminaciji postoji prema brojnim populacionim grupama, ali je najizraženija i sa gotovo nepromijenjenim, snažnim korijenima usađena prema osobama koje imaju ovaj vid poteškoća. Pozitivnih primjera iz prakse u našem društvu ima, kao što je to bio projekat *Istraživanja o stavovima javnosti o osobama sa mentalno-zdravstvenim teškoćama* koje su zajednički proveli Institut za javno zdravstvo Republike Srpske i Federalni zavod za javno zdravstvo tokom 2012. godine. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na postojanje prisutnosti socijalne distance, stigme i diskriminacije prema osobama oboljelih od mentalnih poremećaja u različitoj mjeri prema različitim oboljenjima.⁴ Shodno tome, provedena je edukacija na relaciji edukator – učesnik koja je omogućila da svi učesnici, uz sticanje osnovnih znanja o antistigma kampanjama nastave na započetom važnom angažmanu borbe za svakog člana zajednice i društva u kojem svaka osoba živi u smjeru potpunog prihvatanja različitosti i korištenja prednosti od takvih različitosti.

⁴ Preuzeto sa: <http://www.mentalnozdravlje.ba/nastavak-aktivnosti-u-borbi-protiv-stigme-i-diskriminacije-prema-osobama-sa-mentalnim-poteskocama> Datum pristupa: 9.3.2019.

Isto tako, inkluzivne prakse u obrazovnim ustanovama u BiH postoje. One se najčešće odnose na uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole te prilagođavanje nastavnog plana i programa djetetovim specifičnim potrebama u skladu sa raspoloživim resursima. Na nivou osnovnog obrazovanja, pozitivni pomaci po pitanju inkluzivnog obrazovanja su napravljeni. To se uveliko može pripisati angažovanosti i radu međunarodnih i nevladinih organizacija kao i relevantnih obrazovnih institucija čiji rad je, u najvećoj mjeri, usmjeren na organizovanje obuka za nastavnike, direktan rad sa djecom sa posebnim potrebama te lobiranje za unapređenje obrazovnih politika.⁵

Na osnovu podataka iz godišnjeg programa rada u školskoj 2015/2016. godini u redovnim osnovnim i srednjim školama u Republici Srpskoj uključena su i djeca koja imaju nalaz i mišljenje stručne komisije, izdato od nadležnog centra za socijalni rad. Učenici su razvrstani po pravilniku s urednom dokumentacijom prikazane u tabelama 4 i 5 (Ninković, Majstorović, 2015)⁶.

Tabela br. 4: Učenici sa smetnjama u razvoju u redovnim osnovnim školama

REGIJA	Lica s oštećenjem vida	Lica s oštećenjem sluha	Lica s oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji	Lica s tjelesnim oštećenjem i hroničnim oboljenjima	Lica s intelektualnim oštećenjem	Lica s psihičkim poremećajima i oboljenjima	Lica s višestrukim smetnjama	Autizam	Druge oštećenja	UKUPNO
BANJALUKA	6	23	5	68	150	6	75	28	40	401
PRIJEDOR	8	1	21	18	67	7	78	3	19	222
BIJELJINA	1	3	6	7	48	4	47	4	13	133
DOBOJ	12	7	19	32	138	1	91	9	36	345
BIRAČ	2	5	1	19	25	5	30		6	93
FOČA	1	6	4	23	24	2	36	5	8	109
UKUPNO	30	45	56	167	452	25	357	49	122	1303

⁵ Preuzeto sa: http://www.skolegijum.ba/static/biblioteka/5460fd4f1b800_07Inkluzivno obrazovanjeuBiH.pdf Datum pristupa: 9.3.2019.

⁶ Preuzeto sa: <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Publikacija-strucnih-radova-inkluzija.pdf> Datum pristupa: 9.3.2019.

Iz prikazane tabele možemo zaključiti da je ukupan broj učenika sa smetnjama u razvoju u redovnim osnovnim školama u Republici Srpskoj u 2015/16 godini 1303. Regije koje obuhvataju najveći broj učenika su Banja Luka 401, Doboj 345, Prijedor 222. Regija koja obuhvata najmanji broj učenika je Birač 93. U Banja Luci najveći broj učenika je s intelektualnim oštećenjem 150, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji 5. U Doboju najveći broj učenika je s intelektualnim oštećenjem 138, dok je najmanji broj učenika s psihičkim poremećajima i oboljenjima 1. U Prijedoru najveći broj učenika je s višestrukim smetnjama 78, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem sluha 1. U Biraču najveći broj učenika je s višestrukim smetnjama 36, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji 1. Bitno je naglasiti da Bijeljina ima 40 učenika više sa smetnjama u odnosu na Foču. U Bijeljini najizraženija kategorija su lica s intelektualnim oštećenjem 48, dok u Foči to su lica s višestrukim smetnjama 36.

Tabela br. 5: Učenici sa smetnjama u razvoju u redovnim srednjim školama

REGIJA	Lica s oštećenjem vida	Lica s oštećenjem sluha	Lica s oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji	Lica s tjelesnim oštećenjem i hroničnim oboljenjima	Lica s intelektualnim oštećenjem	Lica s psihičkim poremećajima i oboljenjima	Lica s višestrukim smetnjama	Autizam	Druge oštećenja	UKUPNO
BANJALUKA	6	6	-	17	47	-	10	2	6	94
PRIJEDOR	1	-	1	2	20	-	13	-	4	41
BIJELJINA	2	2	1	2	21	-	14	-	6	48
DOBOJ	13	4	-	15	61	-	6	-	10	109
BIRAČ	1	1	-	5	5	-	3	-	1	16
FOČA	2	4	1	3	8	-	8	-	3	29
UKUPNO	25	17	3	44	162	-	54	2	30	337

Iz prikazane tabele možemo zaključiti da je ukupan broj učenika sa smetnjama u razvoju u redovnim srednjim školama u Republici Srpskoj u 2015/16 godini 337. Regije koje obuhvataju najveći broj učenika su Doboj 109, Banja Luka 94, Bijeljina 48. Regija koja obuhvata najmanji broj učenika je Birač 16.

U Doboju najveći broj učenika je s intelektualnim oštećenjem 61, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem sluha 4. U Banja Luci najveći broj učenika je s intelektualnim oštećenjem 47, dok je najmanji broj učenika s autizmom 2. U Bijeljini najveći broj učenika je s intelektualnim oštećenjem 21, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem u govorno-glasovnoj komunikaciji 1. U Biraču najveći broj učenika je s tjelesnim oštećenjem i hroničnim oboljenjima 5, kao i sa intelektualnim oštećenjem 5, dok je najmanji broj učenika s oštećenjem vida, s oštećenjem sluha, i drugim oštećenjima 1. Bitno je naglasiti da Prijedor ima 12 učenika više sa smetnjama u odnosu na Foču. U Prijedoru najizraženija kategorija su lica s intelektualnim oštećenjem 20, dok u Foči to su lica s višestrukim smetnjama, kao i sa intelektualnim oštećenjem 8.

Prema važećem Pravilniku o procjeni potreba i usmjeravanju djece i omladine sa smetnjama u razvoju („Službeni glasnik RS-a“⁷, br. 117/12) licem s oštećenjem ili oboljenjem se smatra ono lice s oštećenjem ili oboljenjem koje ne može samostalno izvoditi aktivnosti primjerene životnoj dobi. Pod licima sa smetnjama u razvoju u smislu ovog pravilnika podrazumijevaju se: lica s oštećenjem vida, lica s oštećenjem sluha, lica s oštećenjem u govorno – glasovnoj komunikaciji, lica s tjelesnim oštećenjem i hroničnim oboljenjima, lica s intelektualnim oštećenjem, lica s psihičkim poremećajima i oboljenjima, lica s višestrukim smetnjama ili s drugim smetnjama.

Neki od problema sa kojima se u svakodnevici susreću lica iz gore navedenih kategorija i njihove porodice, javljaju se usljed nedovoljne saradnje između obrazovnih, zdravstvenih i institucija socijalne zaštite, kao i nedovoljne podrške lokalnih zajednica. Takođe, javljaju se problemi i sljedeće priorde: nepostojanje ili nedovoljan broj institucija kao što su služba podrške i savjetovaništa, nizak nivo svijesti društva po pitanju ometenosti, nedovoljno znanja, strah od promjena, predrasude, mali broj edukovanih nastavnika u školama za djecu iz ove kategorije, ekonomska isplativost. Jedan od modela za prevazilaženje ovih problema bio bi zapošljavanje socijalnog radnika u škole za potrebe praćenja, analiziranja i unapređivanja saradnje s porodicom, društvenom sredinom, institucijama, pedagoško-psihološkom službom, u svrhu preventivnog djelovanja (Ninković, Majstorović, 2015).

Cilj školskog socijalnog rada je unapređenje obrazovnog, psiho-socijalnog okruženja među učiteljima, učenicima i njihovim roditeljima. Školski socijalni rad takođe doprinosi ostvarivanju socijalnih prava i pravde za djecu te podstiču socijalnog razvoja učenika, prevenciji socijalnih problema i rizičnih ponašanja djece, ublažavanju posljedica raznih oblika uskraćenosti, sprečavanju i eliminisanju devijantnog ponašanja i pomaganju učenicima u postizanju zadovoljavajućih školskih uspjeha.

Kod devijantnog ponašanja, svjedoci smo da je prisutan jedan broj djece i mladih ometenih u razvoju, u procesu prosjačenja. Prosjačenje na sarajev-

---

⁷ Službeni glasnik RS. Preuzeto sa: <http://www.djeca.rs.ba/index.php?p=61&lang=1> Datum pristupa: 10.3.2019.

skim ulicama je, prema navodima iz policije, mnogo više posao, nego stvarna potreba, a uz ostale podatke to potkrepljuju i statistikom u kojoj se navodi da prilikom prosjačenja zatiču sve više osoba koje imaju osiguranu socijalnu pomoć. Pripadnici Policijske stanice Stari Grad Sarajevo, se svakodnevno na terenu susreće s problemom prosjačenja, tako da je na području Starog Grada samo u 2017. godini registrovano 459 prijestupnika kojima su izdati prekršajni nalozi za prosjačenje. Kada je riječ o djeci, u protekloj godini na području Kantona Sarajevo bilo je 134 djece u prosjačenju, od toga 88 dječaka i 46 djevojčica. Najveći procenat, oko 95% čine predstavnici romske populacije, ali ostaje onih 5% koji to nisu. Isto tako veliki je broj osoba koje ostvaruju prava na naknade za socijalno zbrinjavanje i druge vidove pomoći, ali se i dalje bave prosjačenjem, što je pokazatelj da je prosjačenje sve više zanimanje, a ne potreba.

Prevencije socijalne isključenosti

Jednu od važnijih uloga u prevenciji socijalne isključenosti djece i mladih osoba sa intelektualnim poteškoćama u razvoju igra sama zajednica. Zajednica treba da obezbijedi i pruži jednake šanse da djeca i mlade osobe sa intelektualnim poteškoćama u razvoju prema sposobnostima ravnopravno s drugim članovima društva budu uključena i učestvuju u životu zajednice. Takođe, podjednako važnu ulogu ima i porodica. Porodica konstantno treba da pruža biološku, psihološku, socijalnu i ekonomsku potporu. Porodica koja uživa društvenu podršku i u kojoj je dijete s intelektualnim teškoćama voljeno i prihvaćeno od svih članova je mjesto gdje se ono brže razvija i lakše prilagođava zahtjevima sredine. Shodno navedenom, porodica socijalizacijskim procesima, kao i pružanjem ljubavi, podrškom i razumijevanjem u mnogome doprinosi prevenciji socijalne isključenosti.

Pored navedenog, inkluzivno obrazovanje čini osnov sveobuhvatnog uključivanje djeteta s intelektualnijim teškoćama u zajednicu. Dosadašnji sistem obrazovanja u BiH većinom je usmjeren na zadovoljavanje potreba tzv. Prosječne populacije, uz prisustvo uporednog sistema „specijalnog“ obrazovanja u posebnim školama za djecu s intelektualnim teškoćama, odnosno „specijalnog“ obrazovanja u posebnim odjeljenjima redovnih škola, posljednjih nekoliko godina doživljava određene promjene uvođenjem modela obrazovne inkluzije. Primjena ovog modela, koliko god bila poželjna i u najboljem interesu djeteta s intelektualnim teškoćama, u praksi je praćena različitim problemima i teškoćama, među kojima su na prvom mjestu loša opremljenost škola i nedovoljan broj edukovanog kadra, čime se i dalje nastavlja proces segregacije i socijalne isključenosti ove populacije (Miković, 2011).

Važan segment u prevenciji socijalne isključenosti je unapređenje saradnje između centara za socijalni rad i nevladinih organizacija, odnosno promovisanje partnerstva sa nevladinim sektorom, usmjeravanje ka pristupu koji je orijentisan prema korisniku i sa jasno određenom ulogom javnih institucija, organizacija civilnog društva, privatnog sektora i volontera. Razvojni prioriteti u prevenciji socijalne isključenosti su:

- Osigurati uključivanje socijalno isključenih kategorija u aktivno tržište rada;
- Osigurati pristup svim dobrima, uslugama, resursima i pravima koji će poboljšati njihovo aktivno učešće na tržištu rada;
- Jačati mehanizme socijalnog dijaloga i razviti partnerstva i participaciju svih relevantnih aktera na različitim nivoima;

Ispunjenje navedenih prioriteta reforme postojećeg sistema socijalne zaštite imalo bi za rezultat slijedeće:

- Manji teret za javne resurse;
- Poboljšanje efikasnosti nadležnih vlasti;
- Bolje usmjeravanje naknade ka socijalno isključenim licima (Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, 2012).

Prema „Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini“ šest osnovnih ciljeva strategije socijalnog uključivanja su:

- Socijalna politika u funkciji zapošljavanja
- Poboljšanje položaja porodica sa djecom
- Poboljšanje obrazovanja
- Poboljšanje zdravstvene zaštite
- Poboljšanje penzione politike
- Poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom (Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, 2012).

Pored navedenih faktora, ukazaćemo još i na socio-kulturne faktore prevencije socijalne isključenosti. Ovdje prije svega mislimo na vrijednosti i norme koje su duboko utkane u stavove i ponašanja pojedinaca i grupa. Treba da se stvori takva socio-kulturna sredina u kojoj će se djeca i mladi koji imaju intelektualnih teškoća osjećati kao ravnopravni članovi društva, a ne izolovani, i kojima će biti omogućena sva prava prije svega na stanovanje i zdravstvenu zaštitu. Takođe, potrebno je stvoriti i uslove u kojima će doći do sprečavanja kumuliranja teškoća i hendikepa koji vode dugoročnoj neintegrisanosti i kidanju socijalnih i porodičnih veza.

Zaključak

Jedan od glavnih društvenih problema savremenog doba jeste socijalna isključenost. Djeca i mlade osobe sa intelektualnim poteškoćama u razvoju često se susreću sa nejednakom raspodjelom socijalnog i materijalnog bogatstva, potiskivanjem na margine društva, što onemogućava njihovo ravnopravno učestvovanje u društvenim aktivnostima. Ove grupe su izložene marginalizaciji, otuđenosti, društvenom nedostatku veza i moći, kao i nepovoljnom položaju u političkom, ekonomskom i socijalnom smislu.

Dinamički razvoj društva, osobama sa teškoćama onemogućava da se uhvate u koštac s vremenom. Svaka promjena na državnom nivou, te promjene u načinu proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje nose sa sobom dodatne

društvene probleme za ove grupe zbog toga što dolazi do povećane diferencijacije i potrebe privrede za radnom snagom koja se temelji na znanju i sposobnostima. Shodno navedenom, društvene institucije treba da pruže ovim grupama mogućnost za sticanje prilika i resursa koji su nužni za puno sudjelovanje u privrednom, društvenom i kulturnom životu, kao i za uživanje u životnom standardu i dobrobiti koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive. Sve ovo utiče na njihov život, proces odlučivanja i temeljna prava.

Djeca i mlade osobe sa intelektualnim poteškoćama u razvoju se stavljaju na margine društva i sputavaju u potpunom učešću zbog svog siromaštva ili nedovoljnog obrazovanja, životnih vještina ili kao posljedica diskriminacije. Ovo ih udaljava od mogućnosti zapošljavanja, sticanja zarade i mogućnosti obrazovanja, kao i društvenog povezivanja i učešća u aktivnostima u zajednici. Sve ovo doprinosi njihovom sputavanju da učestvuju u tijelima koje donose odluke, i često ne mogu da kontrolišu odluke koje utiču na njihov svakodnevni život. U skladu s navedenim, pripadnici ove kategorije ima poteškoća da u potpunosti ili djelimično ispune svoje potencijale, kako bi obezbijedili dovoljnu zaradu i dobili određena dobra i usluge od suštinskog značaja za život.

L i t e r a t u r a

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. Preuzeto sa: http://www.bhas.ba/tematski_bilteni/TB_Socijalna%20zastita%202010-2015_S_ENG_web.pdf Datum pristupa: 8.3.2019.
- Atkinson, A.B. (1998). Social Exclusion, Poverty and Unemployment, u *A.B. Atkinson i J. Hills (eds.) Exclusion, Employment and Opportunity*. CASEpaper 4. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Brozek, B. (2009). *Socijalna isključenost u BiH iz pogleda zaposlenih i sindikata*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Miković, M. (2011). Prevencija socijalne isključenosti djeteta s intelektualnim teškoćama, u: *Pregled*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 99–117.
- Miković, M., Bašić, S. (2013). „Aktivno starenje“: normativna vrijednost koncepta i izazovi u sferi socijalne politike, u: *Pregled*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 67–91.
- Milosavljević, M., Jugović, A. (2009). *Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Ninković, S., Majstorović, N. (2015). Pristupi evaluaciji obrazovnih programa u socijalnom radu, u: *Istraživanja u oblasti socijalnog rada, socijalne zaštite i socijalne politike*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu/Filozofski fakultet, str. 329–349.
- Službeni glasnik RS-a. Preuzeto sa: <http://www.djeca.rs.ba/index.php?p=61&lang=1> Datum pristupa: 10.3.2019.
- Smjernicama za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, (2012). Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.
- Šporer, Ž. (2004). *Koncept društvene isključenosti*. Zagreb: revija za sociologiju.

Šućur, Z. (2004). *Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija*. Zagreb: Revija za socijalnu politiku.

UNDP (2007). *Socijalna uključenost u BiH- Izvještaj o humanom razvoju*, Sarajevo.

Internet izvori:

Preuzeto sa: <http://www.mentalnozdravlje.ba/nastavak-aktivnosti-u-borbi-protiv-stigme-i-diskriminacije-prema-osobama-sa-mentalnim-poteskocama> Datum pristupa: 9.3.2019.

Preuzeto sa: http://www.skolegijum.ba/static/biblioteka/5460fd4f1b800_07Inkluzivno-obrazovanjeuBiH.pdf Datum pristupa: 9.3.2019.

Preuzeto sa: <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Publikacija-strucnih-radova-inkluzija.pdf> Datum pristupa: 9.3.2019.